

VARGHA DOMOKOSNÉ: CSILLAGÁSZAT A NAGYSZOMBATI JEZSUITA EGYETEMEN¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Az első maradandó magyarországi univerzitást, a nagyszombati jezsuita egyetemet Pázmány Péter (1570–1637) alapította 1635-ben. Ettől fogva többé-kevésbé biztosítva volt a csillagászati oktatás folyamatossága hazánkban is.

A csillagászat jelentős tantárgynak számított az egyetemi stúdiumok között. 1679-től évenként jelentetett meg az egyetem csillagászati kalendáriumot. A 'Calendarium Tyrnaviense ad annum Christi...' a csillagászati megfigyelések és számítások gyakorlati eszközeinek számított az egyetemi hallgatók és mások számára, akik a csillagászat iránt érdeklődtek, de alkalmanként egy-egy elméleti tanulmány is napvilágot látott benne. A szerző neve, a régebbi egyházi szokásnak megfelelően, nem szerepel a kötetben.

A nagyszombati jezsuiták már az egyetem megalakulása előtti években is vásároltak csillagászati könyveket a létesítendő egyetem számára. A Konkoly Obszervatórium könyvtárában² 1632-es leltározású nagyszombati könyvet is őriznek.

Pázmány Péter 17 évesen lépett be a jezsuita rendbe. Tanulmányait Krakkóban, Bécsben³ és Rómában végezte, s igen alapos fizikai és csillagászati ismeretekre is szert tett, annyira, hogy ezt a két tárgyat a jezsuiták grázi egyetemén 1598–1600 és 1603–1607 között ő tanította az első időszakban, épp akkor, amikor a protestáns Kepler is e városban tanárkodott.

Az érdekesség kedvéért érdemes megjegyezni, hogy az előbb említett korai leltározású kötet Kepler 'De stella nova' című műve. Ha figyelembe vesszük, hogy a kopernikánusi eszméket, az egyház még egy évszázadig hivatalosan kitiltotta a maga egyetemeiről, az 1632-ben beleltározott kopernikánusi szellemű Kepler kötet megvásárlása a nagyszombati atyák tudományos tárgyilagosságát bizonyítja.

Pázmány Péter érsek, aki a bíboros kalapot is megkapta 1629-ben, köztudomásúan kiváló szónok volt. Beszédeit gyakran fűszerezte csillagászati képekkel, hasonlatokkal, ezek is igazolják e tudományban való jártasságát.

Pázmány Péter tudományos csillagászati műve a 'Tractatus in libros Aristoteles de coelo' csak három évszázaddal halála után jelent meg. Ebben a kopernikuszi világnézetnek mint „hipotézisnek” részletes leírását is megtaláljuk. A szövegben található gyakori – és igen részletes – hivatkozások a „Reolutio” egyes megállapításaira nyilvánvalóvá teszik, hogy Pázmány igen jól ismerte ezt az egyházilag tiltott és veszélyes művet.⁴

---

¹ Forrás: Vargha Domokosné: Csillagászat a nagyszombati jezsuita egyetemen. Kézirat.

² Ma: MTA Konkoly Thege Miklós Csillagászati Kutatóintézete

³ Egyetlen példa: 1500–1588 között 80 diák tanult a Bécsi Egyetemen. V. ö. Frankl Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVII. században. Bp., 1873. p. 206.

⁴ Petri cardinalis Pázmány: Tractatus in libros Aristotelis in coelo ... Recensit Stephanus Bognár. Bp., 1897.

Az is igen valószínű, hogy Grázban személyes megismerte Keplert. Még az sem lehetetlen, hogy Pázmány egyike volt azoknak a jezsuitáknak akik segítették a nagy német csillagászt, hogy Grázból menekülve Magyarországon találhasson menedéket.

Érdekességként jegyezzük meg, hogy a kopernikuszi tanok elismerő szavakat először két olyan műben kaptak hazánkban, amelynek célja a tudományok magyar nyelven való terjesztése volt. Az egyik: Fröhlich Dávid: 'Uy kalendárium Christus Urunk születése után, az 1642-es esztendőre' című naptára, amely Lőcsén jelent meg 1643-ban.⁵ A másik: Apáczai Csere János 'Kis magyar enciklopédiá'-ja. Mindkét szerző világlátott, jeles tudósnak számított a maga korában.⁶

Fröhlich Dávid (1600–1648) matematikát, csillagászatot és történelmet tanult az Odera melletti Frankfurtban. Külföldi tanulmányainak befejeztével Késmárkon tanított matematikát és történelmet. 1623–1643 között évente megjelentetett latin, német és magyar nyelvű kalendáriumokat.

Apáczai Csere János (1625–1659) a kolozsvári teológiai akadémia későbbi igazgatója Hollandia protestáns egyetemeit járta végig az 1640-es esztendőkből. 1648-ban a hajdani franekeri egyetem diákja volt. Csillagász tanára a híres fríz csillagász, Alcmarius Metius volt, aki népszerű csillagászati kézikönyvében bátran terjesztette a kopernikuszi eszméket.⁷ Franekerből Apáczai Utrechtbe került, s az itteni egyetemen Descartes tanai hatottak rá igen erőteljesen. Később kiadott enciklopédiájának filozófiai alapjait a Descartes-i elképzelések adják. Könyvének kopernikuszi alapozása abból az egyetlen mondatból is kitűnik, amelyben így írja le Naprendszerünket:

„Ennek köllő közepiben vagyon a Nap (Sol) ki az ő maga tengelye körül való iszonyú sebes forgásával a mű egünket minden benne levő állatokkal egyetemben épségben forgattya.”

Magyarországon talált menedéket, Kopernikusz [Mikołaj Kopernik] első követője Joachim Rhaeticus (1514–1574) is, aki Wittenbergből menekülve jött hazánkba, és itt is halt meg Kassa városában.⁸

---

⁵ A naptárak jelentős részének szerkesztője Szentiványi Márton (1633–1705) nagyszombati professzor volt.

⁶ Magyar Encyclopaedia, azaz minden igaz és hasznos Bölcsességnek szép rendbe fogása és Magyar nyelven világra bocsátása. A Cs. J. által. Utrecht, 1653. (Csak 1655-re jelent meg, mert Apáczai folyamatosan bővítette.)

⁷ „Quid enim, ut veteres taceam, a Copernicus inventis ac demonstrationibus subtilius...”. In: Adrianus Metius Alcmarianus Institutionum Astronomicarum. Franeker, 1608.

⁸ Alexander Birkenmayer a 'Studia Copernicana' c. kiadványsorozat negyedik kötetében említést tesz néhány lengyel csillagászcsoportról, akik a 15. században hazánkban jártak: Marcin Król, Jan Stercze (1433–1493), Jan de Bossis Polonius, Callimachus – Filippo Buonacorsi (1437–1496), Jacub de Zalesie. Ezek között leghíresebb Marcin Bylica z Olkusza volt aki 1468-tól egészen Mátyás haláláig tartózkodott Magyarországon, többnyire a király udvarában.